

Naš kazališni život

Hubert Pettan

(Svršetak)

Balet. Što se tiče baletnog rasporeda, od 2 — 3 nove baletne večeri u godištu, barem jedan novitet trebao bi biti cjelovečernje djelo. Nije potrebno, da su u isto vrijeme na račun drugih baleta, na rasporedu upravo sva tri baleta Čajkovskoga. Nisam protiv Čajkovskoga, ali je potreban izvjestan redoslijed, odnosno i tu je zadaća imati što širi raspon repertoara. Trajni svjetski baletni repertoar počinje s Gluckom (Don Juan), pa od prve polovine 19. st. dalje francuski (Giselle, Kopelija, Namouna), a od druge polovine 19. st. ruski, u 20. st. opet njemački uz već standardna novija djela i drugih skladatelja (Fallu, Bartok, eventualno Casella). Naše Licitarsko srce uz mnoge obnove nikako da se trajnije održi radi nesretnih scenskih rješenja. Htjeli ili ne, ono se ipak odigrava na proštenju i to je najsretnije rješenje. Konačno tu je i F. Lhotka s nekoliko baleta, u novije vrijeme Papandopulo s više baletnih djela.

Prvenstveno treba izvoditi djela koja su baš skladana kao balet. Osim nekih slučajeva (Šeherezada, Španjolski capriccio, Tamara), postavljanje baleta na već postojeću glazbu je uvijek stvar o kojoj se daje raspravljati. U baletnoj večeri sastavljenoj od nekoliko baleta, ne bi trebalo ići na balette koji su kraći i od stanke među njima. Tu su uvijek mogući varvari rezultati (Npr. Balet je izveo u nekom godištu recimo čak 9 djela, a radi se o tri cjelovečernja rasporeda, svaki s tri kraća baleta). U traženju raznolikosti ne bi trebalo ići u krajnost (prigodom praiizvedbe Licitarskog srca 1924. na rasporedu su bili Baranović, Schumann i Rimski-Korsakov), već bi se moglo zao kružiti recimo na francusko baletno veče (ne zaboravimo da u Zagrebu još nije izveden Daphnis i Chloe od Ravela ni Roussellova Paukova gozba), rusko baletno veče i sl. No svakako najmanje opravdanja imaju baletni divertissements. Njihovo je jedino opravdanje, da se nekim mlađim članovima omogućući pokusni nastup u nekom odlomku, ali u umjetničkom pogledu oni djeluju poput orkestralnog koncerta na kome se izvode pojedini stavci simfonija i koncerata, što je već davno napušteno.

Suradnja našeg baleta s kazalištem u Grazu povoljna je, jer balet ima više mogućnosti nastupanja.

7

Propaganda. Važno je znati pobuditi i podržavati zanimanje. Naravno ne misli se na jeftine senzacije, kako je to svojedobno bilo s filmom ili filmskim zvijezdama, ali povremene bilješke o uspjehu nekog člana kazališta na kakvu gostovanju, koji izvadak iz kritike, rad na kojoj novoj ulozi i sl. bili bi nužni, korisni i zanimljivi. Gdje pisati? U dnevnoj štampi obično nema za to dovoljno prostora. No dok je Zagreb s malim brojem stanovnika i jednim kazalištem imao od 1909 (osim u vrijeme I svjetskog rata) svoje kazališne listove, dok u dnevnim novinama sport ima — osim što postoje i posebne Sportske novosti — veoma mnogo prostora, Zagreb nema svoga kazališnoga lista. Osijek ga ima. U Zagrebu bi mogao izlaziti kazališni časopis, koji bi se odnosio na sva zagrebačka kazališta. HNK izdaje prigodom premijera i obnovljenih izvedbi svoj Premijerni časopis, posve-

ćen dotičnom djelu. S obzirom na fini papir, opseg nije baš velik, da ne bude preskup. Dvije su mogućnosti: ili takvom premijernom časopisu dodati posebno nekoliko stranica vijesti, recimo svakih 14 dana, ili obratno, kazališnom listu dodati prigodom noviteta premijerni časopis odnosno samo raspored kao prilog. S obzirom na raspoloživ prostor u štampi, žalosno je da su neki nekrolozi, u koliko ih i ima, bijedno skućeni na minimalni prostor (Šimenc, Rijavec i dr.), a neki smrtni slučajevi pogotovo izvan Zagreba, iako se radi o umjetnicima koji su djelovali u Zagrebu (Zebre), nisu niti spomenuti! I mnoge obljetnice prođu nezapaženo. A da se revni prof. P. Cindrić ne brine o tome, ne bi ni toga bilo!

Dnevni i tjedni rasporedi. Štednja na krivome mjestu! Danas ako netko želi znati tko pjeva neku ulogu, mora otići do kazališne zgrade i tamo pročitati raspored, jer se dnevni rasporedi ne lijepe po gradu. A može se dogoditi, da se prije deset sati i ne nađe na novi raspored. (Naravno, može se i telefonski pitati). Na tjednim rasporedima za nekoliko zagrebačkih kazališta tek ponekad je navedeno tko dirigira i tko pjeva glavne uloge, umjesto da to bude redovita praksa. Kao proturazlog obično se navodi da to nije prikladno jer da se dešavaju promjene. Nekoć je bila praksa da se na dnevne rasporede nalijepila crvena ceduljica, koja je već i bojom upozoravala na promjenu. No osim u nekim tramvajima, na oglasnim pločama sve je manje i ovih rasporeda, a u ormariću Komedije na početku Frankopanske ulice bio je gotovo do sredine siječnja izvršen raspored od kraja studenoga.

Izdanja. Miletić je počeo izdavati kazališni godišnjak. Svakako dobra zamisao. Kazalište je početkom stoljeća tiskalo osvrst na prošlo godišće. Izvrstan je bio Godišnjak NK u Zagrebu za sezone 1914/15 — 1924/25, koji je uredio tadašnji upravnik J. Benešić. Za godinu 1937. i posebno 1938. izašao je također veoma uspješni kazališni almanah (uredio dr S. Batušić). Dvije godine su svakako prekratko vrijeme, da se ta izdanja učvrste i postanu trajnija pojava. No moralo bi postati obavezom, da svaka ustanova izdaje godišnje svoj izvještaj (nešto poput školskih izvještaja, koje je žalost izdaju još samo neke škole), a svakih 5 godina i opširniji izvještaj. Izdaci ne bi smjeli biti izgovor, jer važnost takovih izdanja znatno prelazi troškove.

Bilo je pokušaja da pojedina kazališta izdaju neku vrst knjižnice svojih izvedenih djela. No i s tom dobrom praksom se žalost prestalo. Izdavanje tekstova ovisilo je uglavnom o pojedincima. God. 1965. i 1966. izašlo je nekoliko brojeva Biblioteke HNK. Svakako Miletićevo Hrvatsko glumište (2 knjige) trebalo bi također ponovno izdati — to bi djelo morao proučiti svaki student Akademije za kazalište i filmsku umjetnost. I kao što se izdaju male biografije (džepni format) likovnih umjetnika, tako bi bila potrebna knjižnica biografija naših velikih kazališnih umjetnika (s popisom igranih uloga, izvacima iz kritika i s dosta slikovnog materijala). Prepušteno je pojedincima da si sami traže željene podatke, no ima osoba koje bi to zanimalo, a nemaju ni vremena ni mogućnosti, po gotovu ako žive izvan Zagreba; ima ih koji bi trebali

o tom nešto znati, ali čekaju da im se sabrano gradivo pruži gotovo... Uspit: U Zagrebu živi nekoliko starijih članova kazališta, koji su nekoć pjevali i igrali niz glavnih uloga, a danas su gotovo posve zaboravljeni (P. Trauttnner-Križaj*, A. Mitrović, Z. Gjun-gjenac-Gavella, L. Radoboj, Z. Lipovščak-Rajić, G. Đuranec, D. Hrčić, M. Sepec, N. Šterle dr.), pa i onih srednjeg pokoljenja, koji danas više ne nastupaju. Zar ne bi bila ne samo lijepa pažnja, nego i dužnost kazališta, da ih se barem jednom godišnje sjeti (kakav mali znak pažnje, kakova čestitka, posjet, poziv na koju izvedbu, člančić i sl.)

Nekad je knjižara Trpinac tiskala operna i operetna libreta, te je tako nastala mala knjižnica od kojih pedesetak djela; neke tekstove (dramske i operne) tiskala je knjižara Kugli. Zar se danas — u brojčano velikom Zagrebu, a i u pokrajini — ne bi moglo prodati toliki broj primjeraka, da budu barem namireni troškovi tiska i makar simboličkoga honorara. Uz postojeću prodajnu mrežu te knjižnice, kod kojih bi zato trebalo pobuditi zanimanje...

Listovi velikog opsega poput nekadašnje »Scene« (1950.) nisu prikladni. Oni su skupi, prema tome nepristupačni, a pristupačnost bi trebala biti prvi preduvjet.

X X X

Za kazališta u kojima djeluje više grana (opera, drama i balet), kao što je slučaj za HNK, veoma je važno, da su unutar tjedna određeni dani kada koja grana ima svoju predstavu odnosno slobodni dan. Naravno, ne mora to biti kruto provedeno nego načelno. To je u ostalom već postojalo. Pogotovu danas, kad pojedini pjevači i glumci nastupaju na mnogim priredbama, da znaju, kada mogu raspolagati svojim slobodnim vremenom.

Nedjelja je dan, kada je kazalište u prijašnja vremena imalo najbolji posjet, a prema tome i po dvije predstave. Danas, iako nije tolik broj onih koji idu na weekend, ipak i nedjeljne večernje predstave spašavaju pretplatnici. Ne ulazeći ovdje u pitanje što je prikladnije, prijedpodnevne (sada uobičajeno) ili poslijepodnevne predstave, u I. polugodištu ove sezone MO (Muzička omladina) nije imala za osmogodišnje škole svoju već godinama uvedenju pretplatu, što je svakako šteta, jer ako i jedan mali postotak od ovih postanu u budućnosti stalni kazališni posjetioci, svrha je opravdana. U pitanju je samo pravilan i promišljen izbor djela, no to prelazi okvir ovog prikaza.

Obzirom na pomanjkanje kazališnog prostora, sva naša četiri kazališta o kojima je bila riječ, mogla bi dogovorno izabrati svoj dan u tjednu, kad bi se redovito mogle davati i popodnevne predstave. S vremenom bi se to uvelo i naišlo bi na sve veći posjet. U doba intendanta A. Freudenreicha bile su uvedene dvije dobre novosti: da se privuče što više ljudi u kazalište uvedeni su bili kazališni ponedjeljci, uz snižene cijene. Danas se kazalište može napuniti bez obzira na cijene, ali svrha privući općinstvo ima svoje opravdanje. S dijelom osoblja (dramskog) uvijekbane su bile neke prikladne predstave za gostovanja u pokrajini.

X X X

Cijene, pretplata. Iako su pretplatnici temeljno kazališno općinstvo, HNK je poslije II. svjetskog rata u dva navrata ukidalo pretplatu, da se nakon izvjesnog vremena vrati toj korisnoj praksi. Dakle posve nepotrebno ukidanje, a uz to i opasnost, da se izgubi izvjestan broj pretplatnika. Podsjećam na jedan intervju s V. Ruždjakom, gdje je naš ugledni pjevač spomenuo da u Hamburgu, gdje je on tada djelovao, u koliko se neki dosadašnji pretplatnik ponovno ne pretplati, netko iz kazališta ode k njemu kući pitati ga za razlog.

Kod nas se pretplatnici smatraju nužnim zlom, pa ako se posjet malo popravi, smatra se da pretplatnici nisu potrebni. Međutim to je najvjerniji dio kazališnog općinstva, pa bi ga trebalo ne samo zadržati, nego što više izvjesnim pogodnostima privući i odati mu priznanje. U HNK neko je vrijeme bio uveden sustav blokova (s 30% popusta) koji ima također neke dobre strane, pa bi se moglo imati i jednu i drugu vrstu pretplate. DKG ima blokove, a Komedija velik broj pretplata.

Što se tiče cijena, velik broj različitih vrsta cijena (okomito i vodoravno!) je preživjela pojava. Dobro je, kao kod pretplate, da postoji manji broj cijena. Dvije vrste cijena za parket i dvije za balkon bilo bi dosta; lože prema ovima. Dobrom kalkulacijom, financijski učinak mogao bi biti isti. I što se tiče vrste cijena, mogao bi se današnji sustav cijena znatno pojednostavniti. Primjerice snižene, redovite i povišene cijene za dramu i glazbene predstave i to tako da snižene glazbene cijene budu jednake redovitim dramskim, redovite glazbene jednake povišenim dramskim, te dvije vrste povišenih glazbenih (za gostovanja).

Izvjesne pogodnosti u cijenama (umirovljenici, studenti, đaci i dr.) također ne bi bile na odmet; ulaznice bi im se mogle izdavati dan dva prije predstave, kad je već očividno da predstava neće biti rasprodana.

X X X

Spomenimo još nekoliko pojava. Izvan sumnje je da svako djelo gubi prevođenjem, osobito glazbeno. Metropolitano-Opera izvodi talijanska, njemačka i francuska djela u izvornom jeziku. Raspolaze — barem za važnije uloge — većinom i pjevačima tih narodnosti. Karajan je to uveo u bečkoj Državnoj operi. No za naše prilike (neke ruske i talijanske opere unatrag nekoliko godina) nije to najsretnije rješenje. Većina našeg općinstva ne vlada toliko stranim jezicima da može pratiti tok predstave, a i neki solisti i članovi zbora nisu u stanju to dovoljno razgovijetno izvesti, te se tako smanjuje zanimanje općinstva.

Često se i u operi i u drami prevodi bez potrebe. Nema sumnje prijevodi s vremenom zastaraju, ali ima ne tako davnih prijevoda, koji bi uz izmjenu neke riječi ili poretka riječi, mogli još dosta dugo i dobro poslužiti, a da se ne troši novac za nepotrebne prijevode. Prijevodi nekih književnika (Cihlar-Nehajev) ili stručnjaka iz kazališta (Mitrović, Baranović, Smodek), ovi pogotovo s obzirom na pjevačke mogućnosti, imaju svoja opravdanja. Na rasporedu morao bi uvijek biti označen prevodilac, no to je teško provesti, jer nije neobično, da razni pjevači pjevaju u raznim prijevodima!

Isto tako su nepotrebne neke obnove, koje su veoma često lošije od prijašnje postavke (Prodana nevjestica, Ero). Bilo je slučajeva, da se obnavlja neko djelo koje je na rasporedu dotične sezone (Ero, Pikova dama, a svojevrsni rekorder je — Knez Igor). Prof. Benešić je u svoj spomenuti Godišnjak unosio kao obnovljene izvedbe **samo ona djela, koja se već n** davala najmanje 10 godina! To je pomalo kruto, jer je bilo izvedbi koje su na rasporedu bile označene kao novouvježbane, te bi raspored morao biti mjerodavan, ali pokazuje izvjestan stav. Spomenimo i jedan gotovo jedinstven slučaj iz baleta pred više godina, kad je Romeo bio novo uvježban, a za gostovanje u inozemstvu — krajem iste sezone — mijenjan!

Danas vole u kazalištu i obnovljene izvedbe nazivati premijerama, iako imamo dobre i točnije oznake: novouvježbano, odnosno obnovljeno. Pri tome u očima nekih ispadamo loše, ne samo kao da ne znamo značenje izraza premijera (drugo je, kad bismo opisivali: obnovljeno s karakterom premijere), odnosno kao da smo u velikom zaostatku: God. 1960. obnova Borisa Godunova bila je označena kao premijera, a mi smo premijeru te opere imali već četrdesetak godina ranije, točnije 1918, kad još mnoga svjetska kazališta nisu izvela tu operu! Ili sada Hoffmannove priče: Neupućeni će misliti da mi tu operu izvodimo

* Umrla u vrijeme tiskanja ovog osvrta (5. IX 1976.)

prvi put. Gotovo 100 godina poslije praizvedbe, koja je bila 1881, a u Zagrebu je izvedena prvi put već 1902. Posebni »specijalitet« je pojam predpremijera. U tome prednjači osobito kazalište Komedija, koja ima niz predpremijernih izvedbi nekih djela. To se nekoć jasno zvalo javni glavni pokus (ili eventualno prvi i drugi). Opravdati to doradivanjem predstave nema smisla, jer predstava koja nije posve izrađena, nije za prikazivanje općinstvu.

Nadalje, kad već većina članova nekog kazališta uvijekbava neko djelo za neki festival (npr. u Dubrovniku 1956. Cid, pred nekoliko godina Krunidba Popeje) ili za neko gostovanje (balet Schlagobers odnosno Gusar), šteta kad je već uloženi trud, da se to djelo ne izvede i u Zagrebu. Slično vrijedi i za neke koncertne izvedbe opera.

I konačno — priredbe u vrijeme velesajma. Jesenski velesajam održava se svake godine početkom rujna. HNK ima tada nekoliko predstava u »predsezoni«. Ne treba si praviti iluzije, da mnogi predstavnici, zastupnici i namještenici s velesajma odlaze u kazalište. No ipak bi kazalište jednim atraktivnim rasporedom odnosno izborom iz svog rasporeda moglo privući izvjestan broj stranaca. Bila bi to svojevrsna propaganda, a i jedan gest suučestvovanja u raznolikosti priredbi povodom velesajma, svoj doprinos razvoju turizma. Kad je u lipnju 1922. bio priredben Zagrebački zbor (stari naziv za Zagrebački velesajam), kazalište je sastavilo reprezentativni raspored (Zrinjski, Godunov, Snjeguročka, Don Pasquale, Aida, Otello, Kavalir s ružom, čak i — Parsifal, u drami Građanin plemić, Cezar i Kleopatra, Istočni grijeh, baletno veče Šeherezada — Leptiri — Polovječki plesovi) i izdalo dvobroj kazališnog lista u vezi s priredbama u to vrijeme i mnogim slikama članova kazališta.

8.

Ljetne izvedbe. Najveći ugled uživaju Dubrovačke ljetne priredbe, koje se redovito održavaju već preko četvrt stoljeća. I one traže svoju »fizionomiju«, a ona se — izgleda — upravo i sastoji u tom traženju. Da li opera i kakva opera? Već nekoliko godina igre traje mjesec i pol. Ono što Dubrovniku daje posebni čar, to su njegove brojne »prirodne« pozornice. I upravo zato Dubrovnik i ne bi trebao posebnu pozornicu odnosno trebao bi izvoditi samo ona djela koja se mogu uklopiti u postojeće pozornice. — Splitsko kazalište daje sada uglavnom priredbe na Peristilu, u Meštrovićevu Kašteletu i u podrumu Dioklecijanove palače. Operni repertoar je pretežno talijanski, osobito Verdi. Pitanje »triju blokova« priredbi na Splitskom ljetu proživljava svoje iskušnje. — Rijeka opera daje preko ljetnih mjeseci (također standardni raspored) svakog ponedjeljka na ljetnoj pozornici u Opatiji (to je dobra praksa), a inače gostuje na raznim prirodnim pozornicama od Kastva preko Trsata do Senja. Svakako bi i Split i Rijeka trebali imati neki karakteristični repertoar. — Jedan sjajan prostor ostao je

nažalost neiskorišten — arena u Puli! Kako bi drugi narodi iskoristili takav prostor kad bi ga imali! Dosađajući pokušaji ostali su tek pokušaji. Zašto? Akustički razlozi nisu po srijedi, rješenje je nađeno. Ali dok su naša operna kazališta gostovala u Puli, Pula je imala tri hotela. Članovi gostujućih ansambala ispunili su jedan od njih; za domaće stanovništvo su svakodnevne predstave predstavljale i znatan izdatak, a kuda smjestiti strance? Zatim i opet propaganda! I tako je Arena bila iskorištena svake godine samo za kratko vrijeme, za filmski festival (još i uz povremene glasine o njegovu preseljenju!). Izgleda da će se od ove godine (1976) početi opernim i baletnim izvedbama u Areni. (»Dani opere i baleta«). Predviđa se svake godine sredinom kolovoza izvoditi po tri djela, svako nekoliko puta*.

A Zagreb? Zagreb koji je već prije prvog svjetskog rata (1913.) imao priredbe u Maksimiru (Dubravka, San ljetne noći), između dva rata izvedbe u Tuškancu, na Katarinskom i Radićevom trgu i pred katedralom, a poslije drugog svjetskog rata u dvorištu zgrade u Opatičkoj ulici i u Varšavskoj ulici te Jezuitskom trgu, preko ljeta — miruje!**. Još prije drugog svjetskog rata postojala je namjera izvesti neke opere na tadašnjem igralištu HASK-a (danas Dinamovo) u Maksimiru. Ja sam svojedobno predlagao, da se na lijevoj obali Save uredi šetalište (pendant Maksimiru) u čijem bi se sklopu nalazila ljetna pozornica i gdje bi bile dobre cestovne veze i mogućnosti parkiranja. No ljetna je pozornica smještena uz Dubravkin put u Tuškancu, gdje je tako vlažno, da je teško izdržati i filmske predstave koje se tamo priređuju, a kamoli kazališne koje su u načelu dulje od filmskih. Ako se već nije o tome vodilo računa, zar se nije moglo prije toga posavjetovati sa stručnjacima. Postojao je i — neostvaren — plan da kazalište Komedija dobije svoju ljetnu pozornicu, zapravo gledalište, tako da bi pozornica ostala zajednička: s jedne strane dosadašnje zatvoreno, a s druge strane novo, otvoreno gledalište. Kako je Ljubljana sretno riješila pitanje svoje ljetne pozornice (Križanke) s obzirom na smještaj, gotovo u središtu grada. Pitanje ljetne pozornice u Zagrebu svakako je jedno pitanje o kojem bi morali što prije razmisliti i kazališni stručnjaci i urbanisti, te nešto poduzeti. S obzirom na vremenske prilike, HNK bi moglo u drugoj polovini lipnja izvoditi nekoliko svojih reprezentativnih izvedbi i eventualno jednu upravo tome namijenjenu, na takvoj ljetnoj pozornici. Stoviše, mogli bi imati i dvije ljetne pozornice: ovakvu spomenutu za velike izvedbe, a manju u kojem gornjogradskom dvorištu za izvedbe komornog značaja.

Smatrao sam potrebnim zabilježiti stanje na početku zadnje četvrti ovog stoljeća te iznijeti neka zapažanja, misli i prijedloge.

* Ova je zamisao i ostvarena te su u kolovozu 1976. u pulskoj Areni izvedeni: N. S. Zrinjski, Trubadur i Gubec-beg.

** Radiostanica Zagreb izvela je u rujnu 1963. u perivoju Ribnjak Nikolaevu operu: Vesele žene Windsorske.